

WACŁAW URUSZCZAK

 <http://orcid.org/0000-0002-3937-1672>

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie

Perwersyjne funkcje niemieckiego „prawa” w Generalnym Gubernatorstwie (1939—1945)*

Funkcje prawa**

W teorii prawa pojęcie funkcji prawa oznacza skutki powstałe w wyniku stosowania prawa w różnych dziedzinach życia społecznego, gospodarczego, politycznego czy kultury. Następstwa te mogą być zamierzone w toku tworzenia prawa lub rzeczywiste, tzn. faktycznie zrealizowane w określonym miejscu i czasie¹. Problematyka funkcji prawa podejmowana jest od dawna w nauce światowej. W nauce francuskiej wskazywane są w zasadzie trzy funkcje prawa, a mianowicie:

1) cywilizowanie stosunków społecznych, co oznacza zastąpienie stosunków opartych na sile i przemocy prywatnej przez prawo,

* Niniejsze studium dedykuję Profesorowi Adamowi Lityńskiemu, badaczowi i wybitnemu znawcy prawa państw totalitarnych w podzięciu za Jego udział w przygotowaniu tomu zbiorowego pt. *Vetera novis augere* (Kraków 2010). Dziękuję serdecznie mgr. Damianowi Szczepaniakowi, doktorantowi Uniwersytetu Jagiellońskiego, za cenne uwagi podniesione przy lekturze pierwszej wersji tekstu.

** Rozdział pt. *Funkcje prawa* powtarza wątki zawarte w tekście mojego autorstwa pt. *Funkcje prawa w świetle księgi sądowej wsi Krowodrza z XVIII wieku*, złożonym do druku w Księdze Jubileuszowej Prof. Tadeusza Maciejewskiego z Uniwersytetu Gdańskiego.

¹ Por. definicję funkcji prawa zaproponowaną przez J. Leszczyńskiego: *Funkcje prawa — realne lub założone następstwa działania prawa*. *Wielka Encyklopedia Prawa*. Red. E. Smoktunowicz [et al.]. Białystok—Warszawa 2000, s. 258.

- 2) organizowanie życia społecznego według pewnych wartości,
- 3) kształtowanie wartości zbiorowych, czyli idei wyznawanych przez większość społeczeństwa i przez nie propagowanych².

Z kolei w nauce niemieckiej wyodrębniano funkcje prawa subtelniej, różniąc je następująco:

- funkcja porządkowa (regulacyjna, stabilizacyjna) zwana także gwarancyjną lub zabezpieczającą, zgodnie z którą prawo określa dopuszczalny zakres działalności jednostek i grup społecznych, formułując określone zakazy czy nakazy,
- funkcja pacyfikacyjna (pokojotwórcza), polegająca na rozstrzygnięciu konfliktów społecznych na drodze obowiązujących reguł proceduralnych za pośrednictwem instytucji wymiaru sprawiedliwości, w szczególności sądów,
- funkcja wartościotwórcza zwana też kulturotwórczą, polegająca na utrzymaniu i propagowaniu wartości uznawanych w społeczeństwie,
- funkcja gwarancyjna w sferze wolności (limitatywna, wolnościotwórcza), zapewniająca indywidualną wolność, chronioną przed agresją innych osób, w tym także przed władzą państwową,
- funkcja integracyjna, skutkująca integracją społeczeństwa i kształtowaniem wspólnoty politycznej, m.in. dzięki temu, że prawo może stworzyć wspólne poczucie sprawiedliwości i zgodne z prawem przekonania prawne,
- funkcja legitymizacyjna, polegająca na ustaleniu reguł właściwego porządku zdobywania władzy politycznej i jej sprawowania; prawo jest narzędziem legitymizacji politycznej władzy,
- funkcja sterowania (kontroli) i kształtowania stosunków społecznych na drodze prawa w aspektach statycznym i dynamicznym,
- funkcja kontrolowania władzy publicznej przez instytucje i samych obywateli³.

W polskiej nauce historycznoprawnej problematyka funkcji prawa nie była jak dotychczas przedmiotem bliższych zainteresowań, a tym bardziej naukowych badań⁴. Te ostatnie wprawdzie obejmowały zazwyczaj skutki stosowania prawa, ale nie dokonywano ich opisu w kategoriach teoretyczno-pojęciowych funkcji prawa. Tymczasem, jak żadna inna z dyscyplin naukowych prawoznawstwa,

² „Fonction du droit: — civiliser les relations sociales c'est-à-dire que le droit remplace les rapports de force par le droit; — organiser la vie en société autour de certaines valeurs. Exemple: durant un procès, la victime et son agresseur doivent être entendus en vertu du principe d'égalité devant la justice; — traduire des valeurs collectives c'est-à-dire les idéaux que les membres d'une société partagent et qu'ils entendent promouvoir. Exemple: la délinquance est condamnée”. Cyt. za: *Superprof. Ressources. Les règles et utilité de la juridiction*. www.superprof.fr/ressources/scolaire/droit/cours-droit/1ere-stmg-droit/utilisation-justice-societe.html [dostęp: 5.02.2019].

³ Na podstawie artykułu pt. *Das Recht — Funktionen des Rechts*. https://de.wikipedia.org/wiki/Recht#Funktionen_des_Rechts [dostęp: 6.02.2019].

⁴ Inaczej w nauce niemieckiej. Zob. U. Wesel: *Geschichte des Rechts. Von den Griechen bis zum Vertrag von Lissabon*. 3. Auflage. München 2010, s. 65.

właśnie historia prawa ma na tym polu wiele do powiedzenia. Pozwala ona odstąpić od ujęć ściśle teoretycznych, często oderwanych od rzeczywistości i pokazać rzeczywiste funkcje prawa, które nie zawsze wyglądają tak, jak to opisują zajmujący się współczesną teorią czy socjologią prawa. Szczególnie interesującym z tego punktu widzenia polem badawczym jest prawo Generalnego Gubernatorstwa (dalej: GG), którego rzeczywiste funkcje stanowiły zaprzeczenie wymienionych powyżej funkcji teoretycznych. Z reguły było to całkowite przeciwieństwo zwyczajnych, pozytywnych funkcji prawa. Usprawiedliwia to użycie w tytule niniejszego przyczynku pojęcia perwersyjnej, czyli przewrotnej i z reguły haniebnej funkcji prawa.

Generalne Gubernatorstwo — państwo niemieckie

Po przegranej wojnie obronnej we wrześniu 1939 r. terytorium państwa polskiego zostało zajęte przez wojska dwóch wrogich państw: niemiecki Wehrmacht oraz sowiecką Armię Czerwoną. Na mocy zawartego w końcu sierpnia 1939 r. układu znanego jako pakt Ribbentrop-Mołotow doszło do podziału ziem polskich. Linie graniczną na przeważającym odcinku wyznaczały rzeki Bug i San. Losy terytorium położonego na zachód od wspomnianej granicy nie były jednakowe. Pomorze, Wielkopolska, Kujawy, ziemie północnego Mazowsza, jak też zachodnia Małopolska, Zagłębie Dąbrowskie, Górny Śląsk oraz Śląsk Cieszyński zostały wcielone bezpośrednio do Rzeszy i poddane w całości administracji niemieckiej. Z pozostałych ziem polskich zajętych przez Niemcy na mocy dekretu Führera i Kanclerza Rzeszy Adolfa Hitlera z dnia 12 października 1939 r. utworzono organizm polityczny o nazwie „Generalne Gubernatorstwo okupowanych ziem polskich” (*Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete*)⁵. Dekret ten opublikowano w Dzienniku Ustaw Rzeszy Niemieckiej, był to więc akt o randze ustawy Rzeszy. Było to jakby quasi-państwo, poddane całkowicie suwerenności III Rzeszy, rządzone przez władze cywilne ustanawiane przez rząd w Berlinie. Funkcjonariuszami tego państwa byli Niemcy, obowiązkowo należący do NSDAP i wykazujący się szczególną gorliwością w realizowaniu wytycznych przyjętej przez okupanta polityki wyniszczenia ludności i eksploatacji gospodarczej okupowanego obszaru.

⁵ Utworzenie niemieckiej administracji cywilnej na okupowanych ziemiach polskich naruszało IV Konwencję Haską z dnia 18.10.1907 r. Zob. M. Mączyński: *Organizacyjno-prawne aspekty funkcjonowania administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego dla zajętych obszarów polskich w latach 1939—1945 ze szczególnym uwzględnieniem Krakowa jako stolicy Generalnego Gubernatorstwa*. Kraków 2012, s. 147.

Nazwa „Generalne Gubernatorstwo okupowanych ziem polskich” została na mocy wydanego z upoważnienia A. Hitlera zarządzenia Generalnego Gubernatora z dnia 31 lipca 1940 r. zastąpiona nazwą skróconą „Generalne Gubernatorstwo”⁶. Było to wyrazem zacieśnienia związku Generalnej Guberni z III Rzeszą Niemiecką, jako części składowej tzw. Wielkiej Rzeszy⁷. Rozporządzeniem Generalnego Gubernatora Hansa Franka z dnia 8 marca 1940 r. zakazano pod groźbą surowych kar używania i pokazywania polskich godeł państwowych⁸. Starano się tym samym zatrzeć ślady istnienia państwa polskiego w przeszłości. W dokumentach oficjalnych nazwa „Generalne Gubernatorstwo” występowała jako uzupełnienie nazwy „Rzesza Niemiecka”, co jednoznacznie świadczyło, że było ono traktowane jako część Niemiec, czasowo jedynie wyodrębniona pod względem administracyjno-prawnym, jako „niemiecki kraj przyboczny” (*Nebenland des Reiches*)⁹.

Stolicą GG było miasto Kraków. Generalnym Gubernatorem z woli A. Hitlera został H. Frank, prezes niemieckiej Akademii Prawa. Podlegał on bezpośrednio Führerowi. Zakres jego władzy — jak stanowił wspomniany dekret z dnia 12 października 1939 r. — obejmował „wszystkie dziedziny administracji”¹⁰. GG nie było więc w żadnym razie państwem polskim, lecz państwem niemieckim o szczególnym charakterze. Rząd III Rzeszy realizował w ten sposób dawny plan z okresu jeszcze pierwszej wojny światowej, znany jako „Mittel Europa”. Oficjalna „Proklamacja Generalnego Gubernatorstwa” dokonana przez H. Franka w dniu 26 października 1939 r. wieściła ludności polskiej w niezwykle aroganckich słowach całkowite unicestwienie państwa polskiego: „Z utworzeniem Gubernatorstwa Generalnego obecnie po przeprowadzeniu wojskowego zabezpieczenia obszarów polskich w zakresie niemieckiego obszaru interesów, zakończony został epizod historyczny, za który odpowiedzialność ponosić muszą zarówno zaślepiona klika rządowa byłego kraju polskiego, jak i też obłudni podżegacze wojenni w Anglii. Oddziały armii niemieckiej przywróciły porządek na obszarach polskich. Ponowne zagrożenie pokoju europejskiego nieuzasadnionymi

⁶ A. Weh: *Prawo Generalnego Gubernatorstwa w układzie rzeczowym z objaśnieniami i szczegółowym skorowidzem*. Burgverlag Krakau. Nakładem „Institut für deutsche Ostarbeit”. Trzecie zupełnie nowo opracowane wydanie, 1941 [dalej: A. Weh: *Prawo GG*], s. A 100, przyp. 5. Zob. też: *Documenta Occupationis*. T. 6: *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce: wybór dokumentów i próba syntezy*. K.M. Pospieszalski. Instytut Zachodni. Poznań 1958; M. Mączyński: *Organizacyjno-prawne aspekty...*, s. 154.

⁷ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*. T. 1. Warszawa 1970, s. 118—119.

⁸ Rozporządzenie o używaniu byłych polskich godeł w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 8.03.1940 r. A. Weh: *Prawo GG*, B 410.

⁹ M. Mączyński: *Organizacyjno-prawne aspekty...*, s. 154.

¹⁰ A. Weh: *Prawo GG*, A 100, s. 2.

żądaniami tworu państwowego, który powstał ongiś z Wersalskiego Traktatu przemocy i nigdy już nie będzie odnowiony, zostało raz na zawsze usunięte”¹¹.

Podporządkowany bezpośrednio samemu Führerowi A. Hitlerowi Generalny Gubernator H. Frank był w zasadzie jedynowładcą powstałego organizmu. Jego bezpośrednimi współpracownikami byli: zastępca Generalnego Gubernatora Minister Rzeszy Artur Seyss-Inquart, a nadto: szef Urzędu Generalnego Gubernatora oraz Wyższy Dowódca SS i Policji (niem. *der Höhere SS- und Polizeiführer*) Friedrich Krüger. Ten ostatni był w istocie samodzielny współzarządcą w zakresie bezpieczeństwa, podległym Heinrichowi Himmlerowi i Głównemu Urzędowi Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA). Organem pomocniczym dla Generalnego Gubernatora był najpierw Urząd Generalnego Gubernatora, a od 1 grudnia 1940 r. Rząd GG. Składał się on z Sekretariatu Stanu oraz 12 Wydziałów Głównych, a mianowicie: 1) Spraw Wewnętrznych, 2) Finansów, 3) Sprawiedliwości, 4) Gospodarki, 5) Wyżywienia i Rolnictwa, 6) Lasów, 7) Pracy, 8) Propagandy, 9) Wiedzy i Nauki, 10) Budownictwa, 11) Kolei, 12) Poczty¹². W strukturze Sekretariatu Stanu wspomnianego rządu funkcjonował Urząd dla Ustawodawstwa, który zastąpił istniejący wcześniej Wydział Ustawodawstwa¹³. Przygotowywał on projekty aktów prawnych rozporządzeń i zarządzeń wydawanych przez Generalnego Gubernatora. Należy podkreślić, że w GG nie było żadnego innego organu ustawodawczego, a zwłaszcza jakiegokolwiek instytucjonalnej reprezentacji narodowości polskiej. Rząd GG miał swoją siedzibę w gmachu, który przed wojną należał do Akademii Górniczo-Hutniczej. Ministrami wspomnianego rządu byli wyłącznie Niemcy, analogicznie jak zatrudnieni tam urzędnicy. W GG istniały szczątkowe instytucje polskie. Były to: samorządy wiejski i miejski, polskie sądownictwo działające w sprawach cywilnych i karnych oraz polska policja, zwana „policją granatową”¹⁴.

GG, którego obszar wynosił około 95 742 km², dzieliło się na cztery dystrykty (okręgi): krakowski, lubelski, radomski i warszawski. Po wybuchu wojny między Niemcami i ZSRR w czerwcu 1941 r. i zajęciu w pierwszym okresie działań ziem ukraińskich i białoruskich, doszło do utworzenia piątego dystryktu zwanego „Galicją” ze stolicą we Lwowie. Całość terytorium liczyła wówczas 145 200 km². Liczba ludności do 1941 r. wynosiła 12,1 mln, a po powiększeniu terytorium w 1941 r. — około 16,8 mln. Skład ludnościowy według danych z końca 1940 r. przedstawiał się następująco: Polacy — 10 mln; Żydzi — 1,350 mln; Ukraińcy — 500 tys.; inne narodowości — około 300 tys. Do tej

¹¹ Ibidem, A 110 s. 1.

¹² Trzecie rozporządzenie o odbudowie Administracji Generalnego Gubernatorstwa (Organizacja Rządu Generalnego Gubernatorstwa) z dnia 16.03.1941 r. A. Weh: *Prawo GG*, A 122, s. 2.

¹³ Ibidem, s. 2.

¹⁴ O policji granatowej m.in.: A. Hempel: *Policja granatowa w okupacyjnym systemie administracyjnym Generalnego Gubernatorstwa: 1939—1945*. Warszawa 1987, *passim*.

ostatniej grupy należeli: Niemcy, w tym tzw. Volksdeutsche (90 tys.), a także Górale i inne o niewielkiej liczebności¹⁵.

Prawo Generalnego Gubernatorstwa i jego funkcje

Prawo GG stanowiło system kształtowany na mocy dekretów Führera i Kancelarza Rzeszy A. Hitlera, rozporządzeń i zarządzeń Generalnego Gubernatora H. Franka oraz innych upoważnionych przez niego wyższych funkcjonariuszy GG, w szczególności kierowników wydziałów w Urzędzie, a następnie Rządzie GG. Zarządzenia o randze obowiązujących ustaw wydawał także Wyższy Dowódca SS i Policji¹⁶. Jego udziałem były w szczególności akty prawne dla Żydów. W kształtowaniu norm prawnych żadnego udziału nie miała ludność, w szczególności ani Polacy, ani Żydzi. Akty prawne były opracowywane w trybie administracyjnym przez Wydział Ustawodawstwa Urzędu GG, a następnie przez Urząd ds. Ustawodawstwa, będący częścią Sekretariatu Stanu Rządu GG. Pozostawiono w mocy akty prawne wydane przez niemieckie władze wojskowe w okresie przed proklamacją utworzenia GG¹⁷, a także „dotychczasowe prawo polskie”.

Główna ustawa zasadnicza GG, jaką był dekret A. Hitlera z dnia 12 października 1939 r. stanowiła w § 4: „Prawo dotychczas obowiązujące pozostaje w mocy, o ile nie sprzeciwia się objęciu administracji przez Rzeszę niemiecką”. Przepis ten sprecyzowało tzw. Pierwsze rozporządzenie o odbudowie Administracji okupowanych polskich obszarów z dnia 26 października 1939 r., stanowiąc w § 8: „Dotychczasowe prawo polskie zachowuje moc swoją, o ile nie jest w sprzeczności z przejęciem Administracji przez Rzeszę Niemiecką i wykonaniem wojskowych praw niemieckich”¹⁸. W istocie prawo polskie miało z założenia obowiązywać tylko przejściowo. Przede wszystkim było to prawo cywilne, w kształcie obowiązującym w 1939 r., a także prawo karne, którego głównym źródłem był kodeks karny z 1932 r., z licznymi zmianami i wyłączeniami wy-

¹⁵ *Generalne Gubernatorstwo. Generalgouvernement 1939—1945*. https://pl.wikipedia.org/wiki/Generalne_Gubernatorstwo [dostęp: 9.03.2019]. Zob. też: *Das Deutsche Generalgouvernement Polen*. Hrsg. M. du Prel. Würzburg 1942; *Das Generalgouvernement. Seine Verwaltung und seine Wirtschaft*. Hrsg. J. Bühler. Krakau 1943.

¹⁶ A. Wrzyszczyk: *Hierarchia aktów prawnych wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939—1945*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22, s. 695—708.

¹⁷ Np. nie zostały uchylone przepisy § 3 rozporządzenia Naczelnego Dowódcy Wojska o posiadaniu broni z dnia 12.09.1939 r. (Dziennik rozporządzeń dla obszarów okupowanych w Polsce, s. 8). Por. M. Mączyński: *Organizacyjno-prawne aspekty...*, s. 141; A. Wrzyszczyk: *Hierarchia aktów prawnych...*, s. 706.

¹⁸ A. Weh: *Prawo GG*, A 120, s. 3; A. Wrzyszczyk: *Hierarchia aktów prawnych...*, s. 706.

kającymi z ustawodawstwa niemieckiego. Akty prawne wydawane w GG ogłaszane były w języku niemieckim oraz dodatkowo w języku polskim¹⁹. Publikowano je w „Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die Besetzten Polnischen Gebiete” („Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla Okupowanych Polskich Obszarów”), a następnie od 1940 r. w „Verordnungsblatt für das Generalgouvernement” („Dziennik Rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa”)²⁰.

Funkcje prawa GG były wynikiem celów politycznych, jakie władze III Rzeszy wiązały z obszarem okupowanym oraz zamieszkującą na nim ludnością. Plany niemieckie utworzenia GG scharakteryzował H. Frank w swoich *Dziennikach*, pisząc: „Dnia 15 września 1939 roku otrzymałem polecenie objęcia administracji zdobytych terenów wschodnich z rozkazem szczególnego wyeksploatowania tego terytorium jako obszaru wojennego i kraju zdobytego, uczynienia z niego, że tak powiem, kupy gruzów z punktu widzenia jego struktury gospodarczej, socjalnej, kulturalnej i politycznej”²¹. Żadna z funkcji prawa nie występowała w swej pozytywnej postaci. Akty prawodawcze, wydawane licznie przez władze GG, w szczególności Generalnego Gubernatora H. Franka, miały spełniać funkcje podporządkowane wspomnianym wyżej celom politycznym na wszelkich możliwych płaszczyznach życia publicznego. W III Rzeszy niemieckiej — jak trafnie zauważył Marek Mączyński — pojmowano „prawo i sprawiedliwość w sposób funkcjonalny, tj. bez wnikania w treści i źródła prawa jako takiego, które dawało państwu niezwykle możliwości swobodnego stosowania norm w realizacji celów narodowych”²².

Funkcja publicznego terroru (megarepresyjna) uwidaczniała się w licznych aktach prawnych grożących surowymi karami, w szczególności karą śmierci, za wszelkie czyny wymierzone przeciwko administracji niemieckiej, a więc funkcjonariuszom czy urządzeniom, wojsku niemieckiemu, instytucjom użyteczności publicznej czy samym Niemcom. Kara śmierci groziła za wszelkiego rodzaju pomoc udzielaną Żydom, partyzantom, jeńcom wojennym, więźniom. Funkcja ta wynikała nie tylko z litery samych przepisów, ale była realizowana przez liczne akty publicznej represji w postaci publicznych masowych egzekucji, dotyczących bardzo często niewinnych zakładników, praktykowania systemu odpowiedzialności zbiorowej. Zasadniczym aktem prawnym, realizującym wskazaną funkcję megarepresji (terroru) było Rozporządzenie General-

¹⁹ Ibidem, s. 700.

²⁰ „Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die Besetzten Polnischen Gebiete” [„Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla Okupowanych Polskich Obszarów”]. Hrsg. vom Amt des Generalgouverneurs 1939—1940; „Verordnungsblatt für das Generalgouvernement” [„Dziennik Rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa”]. Hrsg. von der Abteilung Gesetzgebung im Amt des Generalgouverneurs 1940—1943.

²¹ Cyt. za: *Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939—1945*. Warszawa 1970, s. 30—31.

²² M. Mączyński: *Organizacyjno-prawne aspekty...*, s. 41.

nego Gubernatora z dnia 31 października 1939 r. o zwalczaniu czynów gwałtu w GG²³. Ustanawiało ono karę śmierci za każdy „czyn gwałtu przeciw Rzeszy Niemieckiej lub Niemieckiej władzy zwierzchniej, wykonywanej w Generalnym Gubernatorstwie” (§ 1). W taki sam sposób miano karać za umyślne uszkodzenia „urządzeń władz Niemieckich, rzeczy służących do pracy władzom Niemieckim lub urzędów użyteczności publicznej” (§ 2), za „nawoływanie lub zachęcanie do nieposłuszeństwa rozporządzeniom lub zarządzeniom władz niemieckich” (§ 3), za „czyny gwałtu przeciw Niemcowi z powodu jego przynależności do narodu Niemieckiego” (§ 4), za „umyślne podpalenie majątku Niemca” (§ 5). Karze śmierci podlegał zarówno bezpośredni sprawca, jak też pomocnik i podżegacz (§ 6). Tej samej karze podlegało usiłowanie dokonania wskazanych wyżej czynów, jak też przygotowanie do ich dokonania przez wejście w porozumienie z innymi osobami w takim celu (§ 8).

Rozporządzenie o zwalczaniu czynów gwałtu ustanawiało obowiązek doniesienia do władz o zamiarze popełnienia któregośkolwiek z wymienionych w nim przestępstw, a także o nielegalnym posiadaniu broni. Niedoniesienie miało być karane śmiercią. Pojęcie „czyn gwałtu” było wyjątkowo niedookreślone, co praktycznie równało się penalizacji wszystkich możliwych zachowań, w tym także obrazy słownej. Śmiercią karano za zrywanie plakatów, czy nawet przypadkowe uszkodzenie skrzynki pocztowej. Czyny gwałtu i inne penalizowane we wspomnianym rozporządzeniu przestępstwa podlegały właściwości sądów doraźnych złożonych z funkcjonariuszy Policji Porządkowej lub Policji Bezpieczeństwa (Gestapo, SS). Od wyroku nie przysługiwało żadne odwołanie czy skarga, a jedynie wyrok policyjnego sądu doraźnego mógł zostać przedłożony Wyższemu Dowódcy SS (*Schutzstaffel*) i Policji do sprawdzenia na zarządzenie Generalnego Gubernatora, o ile ten uznał w poszczególnym wypadku takie sprawdzenie za wskazane (§ 11). Kolejnym drakońskim aktem prawnym, przewidującym karę śmierci za niemal każdy czyn przeciwko władzy niemieckiej, było Rozporządzenie Gubernatora H. Franka wydane celem zwalczania zamachów na niemieckie dzieło odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 2 października 1943 r. Znamienny był w szczególności § 1, stanowiący, jak następuje: „1) Osoby nie będące Niemcami, które w zamiarze utrudniania lub przeszkadzania w niemieckim dziele odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie uchybiają ustawom, rozporządzeniom lub zarządzeniom i dyspozycjom władz, podlegają karze śmierci”. Powyższe przepisy niemieckiego prawa były realizowane przez niemiecką policję i niemieckie sądy, które były w istocie organami terroru²⁴.

²³ A. Weh: *Prawo GG*, C 305, s. 1—2. Por. też: Rozporządzenie o bezpieczeństwie i porządku w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 26.10.1939 r., ustanawiające odpowiedzialność Wyższego Dowódcy SS i Policji w Generalnym Gubernatorstwie za bezpieczeństwo i porządek na całym jego obszarze. A. Weh: *Prawo GG*, B 400, s. 1.

²⁴ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*. T. 2. Warszawa 1970, s. 245—263; A. Wrzyszc: *Tworzenie okupacyjnego wymiaru sprawiedliwości w Generalnym*

Utrzymywanie ludności w posłuchu, budzenie powszechnego lęku wobec władzy niemieckiej miały umożliwiać brak dostępu do niezależnej informacji. Temu celowi miały służyć m.in. przepisy rozporządzenia o konfiskacie i oddaniu aparatów radiowych z dnia 13 kwietnia 1940 r.²⁵ Zakazywały one posiadania aparatu radiowego bez zezwolenia władz. Zezwolenia udzielała Niemiecka Poczta Wschodu (*Deutsche Post Osten*). Posiadanie aparatu radiowego bez zezwolenia lub słuchanie audycji z takiego radia było przestępstwem tzw. radiopajęczarstwa i podlegało karze więzienia co najmniej 6 miesięcy, a w cięższych przypadkach karze grzywny.

Funkcja segregacyjna wypełniana przez prawo GG skutkowało dezintegracją społeczeństwa i rozbiciem jego wspólnoty. Częścią systemu prawnego były ustawy aplikujące postulaty teorii ras i różnicowania społeczeństwa na grupy różne pod względem „rasowego” pochodzenia. Zgodnie z „naukową” teorią ras Niemcy stanowili rasę panów (*Herrenvolk*), podczas gdy wszyscy inni należeli w najlepszym razie do kategorii podludzi (*Untermenschen*)²⁶. Status prawny mieszkańca GG zależał od przynależności „rasowej” i narodowej. Grupę uprzywilejowaną stanowiły osoby przynależące do narodowości niemieckiej, otoczone szczególną ochroną prawa. Na mocy rozporządzenia Gubernatora z dnia 26 października 1939 r. o zwalczaniu czynów gwałtu każdy gwałt skierowany przeciw osobie Niemca z powodu jego przynależności do narodu niemieckiego podlegał karze śmierci. Tej samej karze podlegało podpalenie majątku Niemca. Pojęcie gwałtu interpretowane było niezwykle szeroko i często dowolnie. Tak więc karze śmierci podlegały nie tylko czyny przeciwko życiu i zdrowiu Niemców, ale nawet obrazy słowne.

W GG obowiązywały osobne akty prawne wydane tylko dla Niemców, gwarantujące im ubezpieczenie społeczne, ubezpieczenie na wypadek choroby, zaopatrzenie na wypadek strat osobistych, specjalną opiekę władz w wypadku utraty zdrowia lub kalectwa, opiekę nad członkami rodzin osób powołanych do służby wojskowej lub do służby w *Waffen-SS* czy do Służby Pracy Rzeszy, wreszcie dostępne było szkolnictwo wszystkich stopni. Kategoria Niemców nie była jednolita. Odróżniano Niemców przynależnych do narodu niemieckiego (*Volksdeutsche*), posiadających dawniej obywatelstwo polskie, od Niemców — przynależnych do narodu niemieckiego i posiadających obywatelstwo niemieckie (*deutsche Volkszugehörige*). W ramach akcji germanizacyjnej poszukiwano wśród Polaków osób o korzeniach niemieckich, tzw. *Deutschstämmige*, w szcze-

Gubernatorstwie w latach 1939—1940. „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2003, T. 8, s. 247—270; Idem: *Okupacyjne sądownictwo niemieckie w Generalnym Gubernatorstwie 1939—1945. Organizacja i funkcjonowanie*. Lublin 2008, *passim*.

²⁵ A. Weh: *Prawo GG*, H 280, s. 1—5.

²⁶ K. Uzarczyk: *Podstawy ideologiczne higieny ras i ich realizacja na przykładzie Śląska w latach 1924—1944*. Toruń 2002, *passim*; A. Mineau: *Operation Barbarossa: Ideology and Ethics Against Human Dignity*. Amsterdam—Nowy Jork 2004, *passim*.

gólności potomków kolonistów niemieckich. W tym celu prowadzony był przez władze specjalny rejestr²⁷. Zarejestrowanym zapewniano różnorodne przywileje.

Przynależność do grup rasowych i narodowościowych była oficjalnie ewidencjonowana. Rozporządzeniem o wprowadzeniu kart rozpoznawczych w GG z dnia 26 października 1939 r.²⁸ ustanowiono obowiązek posiadania akt rozpoznawczych (*Kennkarte*) przez każdego stałego mieszkańca GG. Przymus ten nie obejmował przynależnych do narodu niemieckiego i cudzoziemców. Na karcie winny zostać wpisane podstawowe dane osobowe, a mianowicie: imię, nazwisko, data urodzenia, pochodzenie, zawód, stan cywilny, religia i przynależność państwową. Tzw. pierwsze postanowienie wykonawcze do wymienionego rozporządzenia nakazywało wystawienie kart w trzech różnych kolorach: żółtym dla Żydów i Romów (Cyganów), szarym dla ludności polskiej oraz niebieskim dla przynależnych do mniejszości²⁹. Na kartach osób przynależnych do mniejszości podawano także literowe oznaczenie narodowości: J — Żyd, Z — Cygan, U — Ukraińiec, G — Góral, W — Białorusin, R — Rosjanin, K — Gruzin. Karty rozpoznawcze wydawali starostowie powiatowi albo komisarze wiejscy lub miejscy.

Do pewnego stopnia uprzywilejowaną pozycję mieli Ukraińcy, którym zagwarantowano samorząd, stosowanie języka ukraińskiego w administracji, szkolnictwo ukraińskie. Działała policja ukraińska. Postawa władz niemieckich w stosunku do ludności ukraińskiej była typowym przykładem polityki „dziel i rządź”. Po utworzeniu dystryktu galicyjskiego Ukraińców angażowano w większym stopniu do organizowania miejscowej administracji, a nawet doszło do powstania dywizji SS Galizien, złożonej z ochotników ukraińskich. Na dłuższą metę plany niemieckie zakładały „oczyszczenie” terytorium GG zarówno z Polaków, jak też z Ukraińców, aby stworzyć przestrzeń dla niemieckiego osadnictwa³⁰.

W najgorszej sytuacji znajdowała się ludność żydowska, którą eliminowano z normalnego życia społecznego i gospodarczego niemal od początku wojny, traktując jako przeznaczoną na zagładę. Położenie Żydów zostało uregulowane w szeregu akt prawnych. Jednym z pierwszych było rozporządzenie Gubernatora H. Franka z dnia 23 listopada 1939 r. o oznaczeniu Żydów i Żydówek w GG³¹, nakazujące wszystkim osobom tej narodowości po ukończeniu 10 lat zakładanie na ramiona białych opasek o szerokości co najmniej 10 cm z wizerunkiem gwiazdy syjońskiej (tzw. Gwiazdy Dawida). Opaski te mieli sprawić sobie sami. Inne rozporządzenie z tej samej daty co powyższe nakazywało, aby znakiem gwiazdy syjońskiej widocznym z ulicy oznaczać także sklepy żydowskie³².

²⁷ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 1, s. 454.

²⁸ A. Weh: *Prawo GG*, A 300, s. 1.

²⁹ Ibidem, A 301, s. 2.

³⁰ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 1, s. 470.

³¹ A. Weh: *Prawo GG*, A 405, s. 1.

³² Ibidem, E 135, s. 1.

Aktem o szczególnej funkcji segregacyjnej było rozporządzenie o definicji pojęcia „Żyd” w GG z dnia 24 lipca 1940 r.³³, które szczegółowo określało, jakie kategorie osób zostają zaliczone do mniejszości żydowskiej. Rozporządzenie to odwoływało się do przepisów obowiązujących w Rzeszy Niemieckiej. Chodziło tutaj o osławione „ustawy norymberskie”. Obowiązujące w GG wspomniane rozporządzenie było aktem prawnym szczególnie haniebnym, będącym owocem realizowanej w Rzeszy Niemieckiej i podległych jej krajach polityki rasistowskiej o niezwykle skrajnym obliczu. We wspomnianym rozporządzeniu zdefiniowano także pojęcia „żydowski mieszaniec” oraz „przedsiębiorstwo żydowskie”³⁴. Wykorzystywano je w wielu dalszych aktach prawnych, zmierzających do realizacji polityki eliminacji i eksterminacji Żydów.

Segregacja ludności według kryterium rasowego i narodowościowego dotykała różnych sfer życia, znajdując potwierdzenie w aktach prawnych. W szczególności odnosiła się też do dziedziny edukacji publicznej. Rozporządzenie Gubernatora o szkolnictwie w GG z dnia 31 października 1939 r. stanowiło: „Dzieci narodowości niemieckiej uczęszczać mogą tylko do szkół niemieckich, dzieci polskie tylko do szkół polskich” (§ 1)³⁵. W szkołach niemieckich nauczycielami mogli być wyłącznie Niemcy³⁶.

Funkcja legitymizacyjna prawa polega — jak to wyżej opisano — na ustaleniu reguł właściwego porządku zdobywania władzy politycznej i jej sprawowania. W cywilizowanych państwach demokratycznych funkcja ta realizowana jest w formie ustawy zasadniczej, zazwyczaj konstytucji, uchwalonej przez naród, a więc ogół obywateli, za pośrednictwem wybranych przedstawicieli lub w drodze głosowania powszechnego. Nic takiego w przypadku GG nie miało miejsca. „Państwo” to legitymizowało swoje istnienie i obowiązujący porządek prawny na podstawie woli Führera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej A. Hitlera oraz przemocy aparatu władzy. „Konstytucją” GG był wspomniany wyżej dekret A. Hitlera z dnia 12 października 1939 r. o administracji okupowanych polskich obszarów³⁷. Samo GG znalazło się na obszarze niemieckich interesów, wytyczonym na mocy układu zawartego przez III Rzeszę ze Związkiem Sowieckim. H. Frank, jako Generalny Gubernator, skupiający formalnie całość władzy w tym szczególnym państwie, był w istocie funkcjonariuszem III Rzeszy oddelegowanym do jego zarządzania zgodnie z polityką Führera i rządu w Berlinie. W swych poczynaniach był on bezpośrednio podległy samemu A. Hitlerowi oraz jego głównym współpracownikom — Hermanowi Göringowi, Heinrichowi Himmlerowi czy Josephowi Goebelsowi. Jakakolwiek wola narodu polskiego, zaliczanego zgodnie z narodowosocjalistyczną ideologią do kategorii podludzi (*Untermenschen*),

³³ Ibidem, A 400, s. 1—2.

³⁴ Ibidem, A 400, s. 2.

³⁵ Ibidem, B 800, s. 1.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, A 100 s. 1—3.

jak też uznanie społeczności międzynarodowej, nie wchodziły w żadnym razie w grę. Prawo GG w całości utwierdzało rządy niemieckie nad narodem polskim, oparte wyłącznie na sile militarnej, terrorze i strachu.

Funkcja eliminacyjna prawa to w istocie wykluczanie pewnych kategorii ludzi z normalnego życia społecznego, gospodarczego czy kulturalnego. Symbolem tego wykluczenia były tramwaje czy lokale gastronomiczne zarezerwowane wyłącznie dla Niemców, co anonsowano ogłoszeniami w brzmieniu: *Nur für Deutsche*. Wykluczenie to dotyczyło różnych grup i różnych dziedzin życia. Wszyscy mieszkańcy, poza wyjątkami, byli wykluczeni z życia politycznego. W GG nie istniały w zasadzie żadne prawne możliwości tworzenia polskich czy żydowskich organizacji politycznych. Partią, która mogła swobodnie działać, była Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników, czyli NSDAP, zrzeszająca Niemców, a także tworzone przez nią specjalne zrzeszenia, jak *Volksdeutsche Gemeinschaft*. W ramach polityki segregacyjnej zezwalano na tworzenie organizacji mniejszości narodowych — góralskich i ukraińskich. Władze niemieckie uznawały górali za osobną narodowość (*Goralenvolk*), choć idea ta znalazła słabe poparcie w społeczności Podhala. Głównym jej rzecznikiem był działający w ramach Związku Górali Wacław Krzeptowski i członkowie jego rodziny. W. Krzeptowski stanął na czele utworzonego w lutym 1942 r. Komitetu Góralskiego (*Goralisches Komitee*), prowadzącego działalność propagandową na Podhalu. Zachęcano miejscową ludność do deklarowania osobnej, innej niż polska narodowości góralskiej³⁸.

Możliwości działania politycznego zachowali Ukraińcy, których okupant niemiecki wykorzystywał przeciwko Polakom i Żydom, zatrudniając w policji i służbie więziennej, a także w niższej administracji. Ukraińców angażowano też do załóg obozów koncentracyjnych. Otwarcie działały organizacje ukraińskie, takie jak Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) czy Ukraińska Powstańcza Armia (UPA). Na wiosnę 1943 r. doszło do utworzenia dywizji SS Galizien, złożonej z ochotników ukraińskich, której przeznaczeniem była walka na froncie wschodnim u boku Wehrmachtu³⁹. W ogólności położenie ludności ukraińskiej było nieco lepsze niż Polaków. Według Czesława Madajczyka Ukraińcy „mieli większą swobodę, ale jednocześnie masy ludności ukraińskiej objęto branką na roboty przymusowe do Rzeszy, brutalnym traktowaniem, nie brak było masowych rozstrzeliwań w ramach odpowiedzialności zbiorowej”⁴⁰. Ten sam autor podał, że na terenie Komisarjatu Rzeszy-Ukraina, kierowanym przez zbrodniarza wojennego Ericha Kocha, zginęło ponad 4 mln mieszkańców, głównie Ukraińców⁴¹. Niemieckie władze GG świadomie podsycaly konflikty

³⁸ W. Szatkowski: *Goralenvolk. Historia zdrady*. Zakopane 2012.

³⁹ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 1, s. 466.

⁴⁰ Ibidem, s. 471.

⁴¹ Ibidem, s. 470.

między Ukraińcami i Polakami. Nie reagowały na podjęte w lutym 1943 r. działania wojenne Ukraińskiej Powstańczej Armii przeciwko ludności polskiej na Wołyniu, które przerosły się w ludobójstwo⁴².

Funkcja eliminacyjna przejawiała się także w przepisach prawa szkolnego GG, które zakazywało działalności polskich szkół wyższych oraz gimnazjów i liceów ogólnokształcących⁴³. Zezwalano jedynie na istnienie szkół podstawowych i zawodowych. Kształcenie na poziomie szkół powszechnych i zawodowych było obowiązkowe⁴⁴. Szkoły prywatne na poziomie wyłącznie podstawowym i zawodowym mogły być prowadzone jedynie za zezwoleniem Wydziału Nauki, Wychowania i Wykształcenia Ludowego w Urzędzie GG i pod bezpośrednim nadzorem powiatowego radcy szkolnego⁴⁵. Zezwolenia władz wymagało także prowadzenie nauki prywatnej poza szkołą. Zgodnie z § 2 ust. 2 rozporządzenia o nauce prywatnej w GG z dnia 23 kwietnia 1940 r. „zezwolenia należało odmówić, jeżeli zamierzający udzielać nauki prywatnej nie posiada wymaganych kwalifikacji zawodowych, politycznych i etycznych”⁴⁶. Przy tak szerokich kryteriach kwalifikacyjnych odmowa była możliwa prawie zawsze. Ograniczenie zakresu kształcenia ludności polskiej było świadomą polityką niszczenia polskich elit społecznych i spychało Polaków wyłącznie do roli siły roboczej. Daleko idące ograniczenia dotyczyły sfery nauki i kultury. Zamknięte zostały wszystkie polskie instytucje naukowe, jak Akademia Umiejętności w Krakowie i inne organizacje zrzeszające uczonych. Wymiar symboliczny miało aresztowanie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i innych wyższych uczelni krakowskich w dniu 6 listopada 1939 r. w tzw. *Sonderaktion Krakau* i osadzenie ich w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen⁴⁷. W dniu 4 lipca 1941 r. doszło do mordu zbiorowego profesorów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, których rozstrzelano w wyniku specjalnie przygotowanej akcji SS⁴⁸.

Funkcja eliminacyjna prawa uwidaczniała się w szczególnie rażąco sposób w odniesieniu do Żydów. Specjalne ustawodawstwo wykluczało tę społeczność z normalnego życia, formując z niej całkowicie odrębną wspólnotę wy-

⁴² G. Motyka: *Wołyń '43*. Kraków 2016, *passim*.

⁴³ Por. H. Mielnik: *Organizacja i funkcjonowanie administracji szkolnictwa w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*. W: *Prawo i edukacja na przestrzeni wieków*. Red. J. Pokoj, D. Szczepaniak. Kraków 2018, s. 127–143.

⁴⁴ Por. rozporządzenie o szkolnictwie zawodowo-kształcącym w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 29.04.1941 r. § 4. A. Weh: *Prawo GG*, B 830, s. 1.

⁴⁵ Por. rozporządzenie o szkołach prywatnych w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 12.04.1940 r. A. Weh: *Prawo GG*, B 840, s. 1.

⁴⁶ *Ibidem*, B 845, s. 1.

⁴⁷ J. Gwiazdomorski: *Wspomnienia z Sachsenhausen. Dzieje uwięzienia profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 6 XI 1939–9 II 1940*. Wyd. 2. Kraków 1964; S. Urbańczyk: *Uniwersytet za kolczastym drutem (Sachsenhausen-Dachau)*. Wyd. 2. Kraków 1969.

⁴⁸ Z. Albert: *Każń profesorów lwowskich — lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty zebrane i oprac. przez Zygmunta Alberta*. Wrocław 1989.

daną na łaskę i niełaskę okupanta. Według rozporządzenia z dnia 28 listopada 1939 r. o ustanowieniu rad żydowskich⁴⁹ gminy żydowskie w poszczególnych miastach podlegały tzw. radom żydowskim (*Judenrat*) wybieranym przez miejscową ludność żydowską w składzie 12 lub 24 czterech osób. Rada żydowska wybierała przewodniczącego i zastępcę⁵⁰. Zadaniem Judenratów było przyjmowanie rozkazów władz niemieckich i ich sumienne wykonywanie pod groźbą surowych sankcji karnych. Żydów zobowiązano do bezwzględnego posłuszeństwa wobec wydawanych przez Judenraty poleceń. Za nieposłuszeństwo groziły bardzo surowe kary, z karą śmierci włącznie. Do utrzymywania porządku w gettach ustanowiona została Żydowska Służba Porządkowa (*Jüdischer Ordnungsdienst*), popularnie określana policją żydowską, podległa Judenratom. Wykonywała ona podobne zadania jak polska „policja granatowa”.

Na ludność żydowską nałożono na mocy rozporządzenia Gubernatora H. Franka przymus pracy, realizowany w tzw. oddziałach pracy przymusowej⁵¹. Wykonywanie przymusowej pracy przez Żydów zostało drobiazgowo uregulowane w dwóch aktach prawnych zwanych „Pierwszym” i „Drugim postanowieniem wykonawczym do rozporządzenia z dnia 26 października 1939 r. o wprowadzeniu przymusu pracy dla ludności żydowskiej Generalnego Gubernatorstwa”, wydanych przez Wyższego Dowódcę SS i Policji SS-Obergruppenführera F. Krügera⁵². Przymusowi pracy podlegali wszyscy „mieszkańcy żydowscy w Generalnym Gubernatorstwie od ukończonego 14. do ukończonego 60. roku życia”⁵³. Wykonywanie pracy miało miejsce w obozach pracy. Polegała ona zasadniczo na pracy fizycznej i miała bliżej nieokreślony „cel wychowawczy”⁵⁴. Zarządzony został spis osób podlegających przymusowi pracy. Rady żydowskie (*Judenraty*) zobowiązano do prowadzenia specjalnej poborowej kartoteki pracy przymusowej. Realizację tych postanowień obwarowano surowymi karami konfiskaty majątku i ciężkiego więzienia⁵⁵.

Eliminacja Żydów z normalnego życia w wymiarze codziennego funkcjonowania znajdowała wyraz w tworzeniu zamkniętych i otoczonych murem dzielnic

⁴⁹ A. Weh: *Prawo GG*, A 410, s. 1.

⁵⁰ Ibidem, s. 1.

⁵¹ Rozporządzenie o wprowadzeniu przymusu pracy dla ludności żydowskiej Generalnego Gubernatorstwa z dnia 26.10.1939 r. A. Weh: *Prawo GG*, A 425, s. 1.

⁵² Ibidem, A 426, 427, s. 1—5.

⁵³ Drugie postanowienie wykonawcze do rozporządzenia z dnia 26.10.1939 r. o wprowadzeniu przymusu pracy dla ludności żydowskiej Generalnego Gubernatorstwa, § 1. A. Weh: *Prawo GG*, A 427, s. 3.

⁵⁴ Por. § 1 Drugiego postanowienia...: „Czas trwania tego przymusu pracy wynosi w zasadzie 2 lata; przedłuża się go, jeżeli nie miałby być osiągnięty w ciągu tego czasu cel wychowawczy przymusu pracy”. A. Weh: *Prawo GG*, A 427, s. 3.

⁵⁵ Por. rozkaz urzędowy do Rad Żydowskich w sprawie spisania i stawienia się Żydów do prac przymusowych z dnia 20.01.1940 r., wydany przez Wyższego Dowódcę SS i Policji SS-Obergruppenführera Friedricha Krügera. A. Weh: *Prawo GG*, A 428, s. 5.

żydowskich zwanych gettami. Dzielnice żydowskie również miały własne władze w postaci tzw. Judenratów, czyli rad żydowskich. W Warszawie wyznaczony był ponadto specjalny komisarz dzielnicy żydowskiej, jako jednoosobowy zarządca gminy, podlegający niemieckiemu Szefowi Okręgu Warschau — Wydział Spraw Wewnętrznych. Komisarzem tym został wyznaczony przez Szefa Okręgu Warschau Heinz Auerswald⁵⁶. Utworzone przez niemieckich okupantów getta żydowskie były środkiem umożliwiającym — jak trafnie zauważył C. Madajczyk — „konfiskatę majątku Żydów, kontrolę ich stanu posiadania, dały wielką armię robotników, którą można było używać do niewolniczej pracy”⁵⁷.

Życie w getcie było niezwykle ciężkie. Mieszkańcy cierpieli z powodu niedożywienia, chorób — wobec braku opieki lekarskiej i lekarstw — przeludnienia, szykan fizycznych i słownych doznawanych od Niemców i ich sługusów. Sam J. Goebels określał getta terminem „Todeskiste” („skrzynie śmierci”), ze względu na wysoką śmiertelność mieszkających tam ludzi⁵⁸. Getta żydowskie okazały się rozwiązaniem czasowym, przygotowującym zagładę, którą władze niemieckie nazwały „ostatecznym rozwiązaniem kwestii żydowskiej” (*Endlösung der Judenfrage*)⁵⁹. Getta były z reguły otoczone murami, strzeżonymi przez niemieckich strażników, a także policję pomocniczą, w tym policję żydowską zwaną Żydowską Służbą Porządkową. Za jakąkolwiek pomoc Żydom w ucieczce z getta czy też obozu pracy, za ukrywanie Żydów groziła kara śmierci, dotycząca całe rodziny, a nawet całe miejscowości. Doświadczało tego bardzo wielu Polaków. Na mocy niemieckiego prawa obowiązkiem każdego mieszkańca „aryjczyka” lub Żyda było złożenie doniesienia do władz policyjnych o fakcie ucieczki i miejscu ukrywania się uciekinierów żydowskich.

Zdolnych do pracy mieszkańców gett żydowskich wywożono najpierw do obozów pracy przymusowej nadzorowanych przez SS, gdzie warunki bytowe były nieludzkie i gdzie panowała niezwykle wysoka śmiertelność, co było skutkiem świadomie zamierzonym przez niemiecką administrację. W 1942 r. rozpoczęta została akcja likwidacji gett żydowskich i wywożenia ludności do obozów koncentracyjnych i do obozów zagłady. W Warszawie, po zarządzonej przez H. Himmlera akcji likwidacji getta, w dniu 19 kwietnia 1943 r. podziemna Żydowska Organizacja Bojowa podjęła rozpaczliwą walkę z okupantem, znaną jako powstanie w Getcie warszawskim. Bohaterstwo bojowników żydowskich

⁵⁶ Rozporządzenie o dzielnicy żydowskiej w Warschau (Warszawie) z dnia 19.04.1941 r. oraz zarządzenie administracyjne dotyczące ustanowienia Komisarza żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej w Warszawie. A. Weh: *Prawo GG*, A 415, s. 1.

⁵⁷ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 1, s. 281.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 278.

⁵⁹ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 2, s. 306—348; I. Haar: *Polityka ludnościowa w Generalnym Gubernatorstwie: polityka narodowościowa wobec Żydów i polityka osadnictwa a inicjatywy regionalne i centralne*. „Pamięć i Sprawiedliwość” 2009, T. 8, nr 1 (14), s. 155—175.

zasługuje na trwałą pamięć, jako znak sprzeciwu wobec złu zgotowanemu przez narodowo-socjalistyczne Niemcy.

Wykluczenie Polaków z życia politycznego nie oznaczało *de facto* jego całkowitego braku. Utworzone zostało w istocie Polskie Państwo Podziemne, którego ramieniem zbrojnym były podziemne formacje wojskowe, a od 1942 r. Armia Krajowa⁶⁰. Działalność tego rodzaju, której celem było prowadzenie walki dywersyjnej, a w dalszej kolejności otwartej walki zbrojnej z okupantem, była bezwzględnie ścigana przez niemieckie służby policyjne, w szczególności Gestapo. Za przynależność do podziemnych organizacji groziły bardzo surowe kary, ze śmiercią włącznie. Niemiecka policja bezpieczeństwa, znana jako Gestapo, prowadziła śledztwa metodami szczególnie okrutnymi, uciekając się do fizycznych tortur. Śledztwa te nie były bynajmniej wybrykiem nadgorliwych funkcjonariuszy, lecz odbywały się w zgodzie z niemieckim prawem i przyjętymi procedurami śledczymi.

Funkcja eksploatacyjna polega na przywłaszczaniu i wykorzystywaniu owoców cudzej pracy bez należytego wynagrodzenia. Funkcję tę pełniło prawo GG na wielu odcinkach. Na ludność polską na mocy rozporządzenia H. Franka z dnia 26 października 1939 r. od pierwszego dnia istnienia tego państwa nałożony został publiczny obowiązek pracy⁶¹. Ciężył on na osobach w wieku od 18 do 60 lat. W ramach tego obowiązku miały być wykonywane prace w gospodarstwach rolnych, budowa i utrzymywanie publicznych budynków, budowa dróg, dróg wodnych, torów kolejowych, regulacja rzek, prace melioracyjne itp., służące ulepszaniu kultury rolnej. Rozporządzenie Gubernatora z dnia 14 grudnia 1939 r. zezwalało na objęcie obowiązkiem pracy także młodzież, która ukończyła 14 lat⁶². Nad wykonywaniem tego obowiązku czuwały niemieckie Urzędy Pracy (*Arbeitsamt*), które wydawały stosowne polecenia osobom zobowiązanim. Pierwsze rozporządzenie wykonawcze z dnia 31 października 1939 r. przewidywało: „Kto swego obowiązku pracy nie wypełnia, a szczególnie kto wbrew obowiązkowi do pracy nie przychodzi, spełnienia pracy odmawia lub ze złej woli od pracy się powstrzymuje, podlega karze więzienia i grzywny, co do ostatniej w nieograniczonej wysokości, lub jednej z tych kar” (§ 5)⁶³. Obowiązek pracy ludności polskiej przybrał z czasem charakter pracy przymusowej. W grudniu 1940 r. utworzona została specjalna „Służba budowlana w GG” (*Baudienst im*

⁶⁰ S. Salmonowicz: *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów walki cywilnej 1939—1945*. Warszawa 1994; S. Salmonowicz, M. Ney-Krwawicz, G. Górski: *Polskie Państwo Podziemne — Polish Underground State*. Warszawa 1999; S. Salmonowicz: *Węzłowe problemy polskiego państwa podziemnego lat 1939—1945*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, T. 53, z. 2, s. 272—276.

⁶¹ Zob. rozporządzenie o wprowadzeniu obowiązku pracy dla polskiej ludności Generalnego Gubernatorstwa z dnia 26.10.1939 r. A. Weh: *Prawo GG*, A 330, s. 1.

⁶² Ibidem, A 331, s. 2.

⁶³ Ibidem, A 333, s. 1.

Generalgouvernement), do której przymusowo wcielano roczniki lub części roczników wyznaczone przez Generalnego Gubernatora⁶⁴. Do Służby Budowlanej powoływano Polaków, Ukraińców i Górali w osobnych oddziałach. Nie pociągano do tej służby Żydów, podlegających przymusowi pracy wynikającemu z odrębnych ustaw. Otrzymywane przez pracowników wynagrodzenia za pracę obowiązkową były rażąco niskie.

Eksploatacja potencjału gospodarczego GG przez Niemcy przybierała różną postać. Jedną z nich był ciężący na ludności rolniczej obowiązek dostarczania kontyngentów żywnościowych w produktach zbożowych lub hodowlanych. Kontyngenty te nałożone zostały na zarządzenie władz w 1940 r.⁶⁵. W niektórych rejonach kraju pobierano je już wcześniej. Ich wielkość stale wzrastała i sięgała nawet 60% zbiorów. Za niedostarczanie kontyngentów groziły surowe kary, z karą śmierci włącznie. Często stosowano odpowiedzialność zbiorową, przeprowadzając pacyfikacje całych wsi⁶⁶.

Cele eksploatacyjne, a zarazem eksterminacyjne, występowały w odniesieniu do tzw. robót przymusowych na terenie Rzeszy, do których nakłaniano, a następnie brutalnie zmuszano mieszkańców GG. W miarę upływu lat wojny III Rzesza traciła możliwości zagwarantowania gospodarce wojennej Niemiec rodzimej siły roboczej w zadawalającym wymiarze. Uciekano się do pozyskiwania pracowników, zwłaszcza na potrzeby niemieckiego przemysłu zbrojeniowego i rolnictwa, poprzez najpierw dobrowolną, a gdy okazało się to niewystarczające, przymusową rekrutację na roboty w Rzeszy. W GG zajmowały się tym Urzędy Pracy (*Arbeitsamty*), które wydawały nakazy wyjazdu na roboty przeważnie według swobodnego uznania. Z reguły zmuszano do tego bezrobotnych, ale to okazało się niewystarczające. Dlatego na roboty tego rodzaju „rekrutowano” ludzi w drodze ulicznych łapanek, organizowanych przez policję niemiecką, nierzadko z udziałem wojska. Odmowa wyjazdu na roboty była surowo karana. Kary dotyczyły nie tylko zainteresowanego, ale też jego rodzinę, którą z reguły wysyłano do obozu pracy przymusowej lub do obozu koncentracyjnego. Działania władz niemieckich były oparte na „podstawach prawnych”, jak np. rozporządzeniu z dnia 13 maja 1942 r. o zabezpieczeniu zapotrzebowania na siły robocze dla zadań o szczególnym znaczeniu państwowym⁶⁷. Szczególnym i jakże haniebnym procederem prowadzonym przez władze niemieckie na terenie GG było umieszczanie młodych kobiet, nierzadko aresztowanych w ulicznych łapankach, w domach publicznych przeznaczonych do obsługi niemieckiego

⁶⁴ Rozporządzenie o służbie budowlanej w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 1.12.1940 r. A. Weh: *Prawo GG*, A 336, s. 1—2.

⁶⁵ Por. rozporządzenie o gospodarce zbożem w roku gospodarczym 1940/1941 z dnia 1.08.1940 r. A. Weh: *Prawo GG*, D 408, s. 1—4a.

⁶⁶ C. Łuczak: *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*. Poznań 1979, *passim*.

⁶⁷ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 1, s. 640.

wojska⁶⁸. Wśród robotników przymusowych (*Zwangsarbeiter*) na terenie Niemiec największą grupę, sięgającą 3,5 mln osób, stanowili Polacy⁶⁹.

Funkcja ekspropriacyjna niemieckiego prawa obowiązującego w GG, jak też prawa niemieckiego rozciągniętego na ziemie polskie wcielone do Rzeszy, polegała w ogólności na pozbawianiu obywateli państwa polskiego mienia ruchomego i nieruchomego w następstwie konfiskat zarządzanych przez władze niemieckie. Podstawą były akty prawne wydawane najpierw przez niemiecką administrację wojskową, a następnie władze cywilne GG. Były to m.in. następujące rozporządzenia: o konfiskacie majątku byłego państwa polskiego na obszarze GG z dnia 15 listopada 1939 r.⁷⁰; o konfiskacie dzieł sztuki w GG z dnia 16 grudnia 1939 r.⁷¹; o konfiskacie majątku prywatnego w GG (Ordynacja Konfiskacyjna) z dnia 24 stycznia 1940 r.⁷²; rozporządzenie w sprawie własności na majątku byłego państwa polskiego z dnia 24 września 1940 r.⁷³.

Prawo do konfiskowania mienia przysługiwało Generalnemu Gubernatorowi oraz osobom przez niego delegowanym, jak szef Urzędu GG, szefowie dystryktów, a także starostowie powiatowi lub miejscy. Ordynacja Konfiskacyjna utrzymywała w mocy konfiskaty zarządzane wcześniej przez władze wojskowe, a konkretnie przez Głównego Dowódcę Wschodu lub dokonanych na jego polecenie. Konfiskat prywatnego mienia mogły dokonywać także formacje Policji Porządkowej i uzbrojonej, a ponadto Policja Bezpieczeństwa (Sipo), której częścią była Tajna Policja Państwowa (Gestapo), oraz Służba Bezpieczeństwa (SD). Mienie skonfiskowane oddawane było w zarząd tzw. Wydziału Powierniczego GG. W ramach konfiskat przejmowano niemal wszystko, w szczególności przedsiębiorstwa, majątki ziemskie, obiekty zabytkowe, urządzenia przemysłowe⁷⁴, dzieła sztuki. Zamykano także i konfiskowano obiekty sakralne, zwłaszcza należące do Kościoła Katolickiego. Osobne przepisy dotyczyły konfiskat majątków żydowskich, które w zasadzie w całości zostały zagrabione przez władze niemieckie. Konfiskat dokonywano nie tylko w trybie administracyjnym, ale także w trybie sądowym. Praktycznie skazanie za każde przestępstwo uznane za gwałt przeciwko władzy niemieckiej czy zamach na panujący porządek było karane dodatkowo konfiskatą mienia. Zakres konfiskat dokonywanych oficjalnie

⁶⁸ M. Roeger: *Wojenne związki: Polki i Niemcy podczas okupacji*. Warszawa 2016, *passim*.

⁶⁹ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 1, s. 255; W. Rusiński: *Położenie robotników polskich w czasie wojny 1939—1945 na terenie Rzeszy i „Obszarów Wcielonych”*. Cz. I i II. Poznań 1950—1955.

⁷⁰ A. Weh: *Prawo GG*, E 800, s. 1—2.

⁷¹ *Ibidem*, E 845, s. 1—2.

⁷² *Ibidem*, E 850, s. 1—7.

⁷³ *Ibidem*, E 810, s. 1—2.

⁷⁴ Por. rozporządzenie o konfiskacie zakładów, urządzeń i przedmiotów służących do wyrobu i przerobu ropy naftowej i gazu ziemnego z dnia 27.06.1940 r. A. Weh: *Prawo GG*, E 525, s. 1.

w GG na polecenie władz z mocy niemieckiego prawa był ogromny. Działania te były skorelowane z całością polityki okupanta zmierzającą do wyniszczenia narodu polskiego.

Prawo ze swej istoty spełnia funkcję ochronną w stosunku do życia, zdrowia, wolności, mienia obywateli i innych ludzi pozostających pod władzą danego państwa. Prawo GG tego rodzaju prawem nie było. Funkcja ochronna tego prawa pozostała w odniesieniu do *Herrenvolk*, a więc Niemców. *Untermenschen*, a więc Polacy, Żydzi i inne narodowości, na ochronę prawa liczyć nie mogli. Co więcej, prawo i jego instytucje spełniały funkcje całkowicie przeciwne. Taką była **funkcja eksterminacyjna** prawa. Eksterminacja, jako funkcja prawa, ma miejsce wszędzie tam, gdzie celem prawa jest pozbawienie ludzi życia przez uśmiercenie lub pośrednio przez stworzenie nieludzkich warunków życia sprzyjających masowym zgonom. W pierwszej kolejności chodzi o karę śmierci, którą w GG szafowano na wielką skalę. Była ona nie tylko środkiem karnym, ale także instrumentem eksterminacji. Jak o tym była mowa wyżej, rozporządzenie Generalnego Gubernatora z dnia 31 października 1939 r. o zwalczaniu czynów gwałtu w GG⁷⁵ przewidywało karę za każdy, nawet najmniejszy „gwałt” przeciwko władzy niemieckiej i samym Niemcom. Rozporządzenie Gubernatora H. Franka z 1943 r. ustanawiało karę śmierci za każdy, nawet najmniejszy opór wobec zarządzeń niemieckich władz. Na mocy wyroków niemieckich sądów doraźnych czy wojskowych dokonywano zwykle masowych egzekucji. Tych ostatnich dokonywano często na mocy zarządzeń dowódców wojskowych czy komendantów SS i Policji.

Na okupowanych ziemiach polskich, w szczególności w GG, eksterminację realizowano w ramach Generalnego Planu Wschodniego (*Generalplan Ost*), opracowanego przez Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy w 1941 r. Zakładał on oczyszczenie ziem na wschód od Rzeszy Niemieckiej z dotychczasowych mieszkańców, przede wszystkim Słowian i Żydów. Na przygotowanych w ten sposób terenach mieli osiedlać się niemieccy koloniści. W odniesieniu do Polaków, Ukraińców czy Rosjan eksterminacja miała być w zasadzie częściowa, sięgając do w przybliżeniu połowy populacji. Pozostałych przy życiu przeznaczano do germanizacji albo mieli stanowić niewolniczą siłę roboczą. W przypadku Żydów oraz Romów eksterminacja miała być całkowita. Podjęto ją w już 1941 r., najpierw w ramach tzw. Akcji Reinhard, jako wstępu do opracowanego przez Reinharda Heydricha „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” (*Endlösung der Judenfrage*)⁷⁶. Polegała ona na kierowaniu Żydów do specjalnie przygotowanych obozów zagłady, m.in. do KZ Auschwitz-Birkenau. W obozie tym

⁷⁵ Ibidem, C 305, s. 1—2.

⁷⁶ Ch. Browning: *Die Entfesselung der „Endlösung“*. *Nationalsozialistische Judenpolitik 1939—1942*. München 2003, s. 515 i nast., cyt. za: I. Haar: *Polityka ludnościowa w Generalnym Gubernatorstwie...*, s. 169.

pozbawiono życia 1,3 mln osób⁷⁷. Kierowano do niego Żydów z całej Europy, w czym uczestniczyły rządy niektórych państw kolaborujących z III Rzeszą, jak francuski (tzw. Państwo Vichy), norweski, węgierski czy belgijski. W obozach założonych przez Niemców ginęli nie tylko Żydzi, ale wielu przedstawicieli innych narodowości. Śmierć w celi głodu w Auschwitz polskiego ks. Maksymiliana Kolbe jest widocznym symbolem polskiej martyrologii narodowej.

Przejawem funkcji eksterminacyjnej prawa w GG, której nie można przemilczeć, była swoboda przerywania ciąży wprowadzona wprost w stosunku do Polek na mocy decyzji A. Hitlera w marcu 1943 r. Celem wolności aborcyjnej było ograniczenie przyrostu naturalnego Polaków w interesie rasy panów. Eksterminacja była także celem prawa eutanazyjnego, jakie obowiązywało w Rzeszy na mocy specjalnego zezwolenia Führera (*Euthanasie-Erlass*) od 1 września 1939 r.⁷⁸. Na szerszą skalę eutanazję stosowano w odniesieniu do umysłowo chorych oraz gruźlików⁷⁹.

Inne zbrodnicze funkcje niemieckiego prawa w Generalnym Gubernatorstwie

Do innych zbrodniczych funkcji niemieckiego prawa GG należały przepisy zezwalające na niszczenie kultury polskiej i germanizację narodu polskiego. Było to całkowitym zaprzeczeniem funkcji kulturotwórczej prawa, zgodnej z akceptowanymi w danym społeczeństwie wartościami. Prawo dla Polaków powinno więc sprzyjać rozwojowi polskiej kultury, tradycji i religii katolickiej, od wieków zakrzewionej w społeczeństwie polskim. A tymczasem wprowadzane w GG prawo oraz organy ustanowionej władzy niemieckiej czyniły wszystko, co zmierzało do zniszczenia kultury polskiej oraz wprowadzenia w to miejsce kultury niemieckiej i ideologii narodowego socjalizmu.

Rozporządzenie Gubernatora H. Franka o działalności kulturalnej w GG z dnia 8 marca 1940 r. poddało wszelką działalność publiczną na polu kultury w dziedzinach takich jak muzyka, sztuka plastyczna, teatr, film, piśmiennictwo, prasa i fotografia pod nadzór Wydziału Oświaty Ludowej i Propagandy

⁷⁷ Według danych zamieszczonych w Wikipedii w obozie Auschwitz-Birkenau zamordowano: 1,1 mln Żydów oraz 140—150 tys. Polaków, 23 tys. Romów, 12 tys. jeńców sowieckich, nie licząc przedstawicieli innych narodowości. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Auschwitz-Birkenau> [dostęp: 12.03.2019].

⁷⁸ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 2, s. 263.

⁷⁹ Ibidem, s. 263—264.

przy Urzędzie GG⁸⁰. Oznaczało to, że można ją było podejmować tylko za odpowiednim zezwoleniem władzy, które mogło być w każdej chwili cofnięte. Wspomniane rozporządzenie przewidywało surowe kary więzienia i grzywny za prowadzenie działalności kulturalnej bez wymaganego zezwolenia⁸¹. Przepisy wykonawcze zakazywały handlu domokrajnego i obwoźnego książkami i czasopismami⁸². Z kolei tzw. Drugie postanowienie wykonawcze z dnia 18 sierpnia 1940 r. nakazywało twórcom kultury zgłoszenie prowadzenia działalności do Wydziału Oświaty Ludowej i Propagandy przy Urzędzie Szefa Dystryktu⁸³. Tym samym poddano działalność twórców pod kontrolę władzy. W GG zamykano i ograniczano działalność polskich wydawnictw. Wszelkie publikacje drukowane podlegały wcześniejszej cenzurze. Prasa codzienna w języku polskim stała się instrumentem propagandy hitlerowskiej, podobnie jak filmy wyświetlane w nielicznych kinach. Zamknięto większość teatrów. Te, które mogły działać, prezentowały repertuar nastawiony wyłącznie na pospolitą rozrywkę. Ludzi kultury pozbawiano możliwości normalnej pracy twórczej. O żadnej wolności twórczej nie mogło być więc mowy. Nie oznacza to, że polscy twórcy zaprzestali całkowicie swojej działalności. Wręcz przeciwnie. Wielu podejmowało działalność w konspiracji, jak choćby w Krakowie, gdzie działał Teatr Rapsodyczny pod kierownictwem Mieczysława Kotlarczyka, w którym grał między innymi młody Karol Wojtyła.

Szczególnie bolesną dla polskiego narodu była podjęta przez niemieckie władze akcja germanizacyjna dotycząca terenów polskich i samych ludzi. Germanizacja była prowadzona na różne sposoby. Pierwszorzędnym były masowe wysiedlenia ludności polskiej, które prowadzone były zwłaszcza w Wielkopolsce i Pomorzu wcielonych do Rzeszy w 1939 r. Wysiedlonych kierowano do GG. Akcje wysiedleńcze połączone były z grabieżą mienia wyrzucanych ze swoich domostw i mieszkań ludzi⁸⁴. Opuszczone przez Polaków tereny i obiekty były zasiedlane przez Niemców. W samym GG na szerszą skalę miało to miejsce na Lubelszczyźnie, która miała się stać terenem kolonizacji niemieckiej. Z kolei wysiedlenia na Zamojszczyźnie poprzedzone były segregacją ludności na cztery grupy ze względu na pochodzenie rasowe. Zaliczeni do grupy I i II mieli podlegać zniemczeniu. Dwie pozostałe grupy czekał los analogiczny do losu Żydów, których kierowano do obozów w Majdanku i Treblince⁸⁵. Niewątpliwie akcją zbrodniczą był rabunek dzieci polskich na Zamojszczyźnie, która po wy-

⁸⁰ A. Weh: *Prawo GG*, B 700, s. 1.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Por. Pierwsze postanowienie wykonawcze do rozporządzenia z dnia 8.03.1940 r. o działalności kulturalnej w Generalnym Gubernatorstwie. A. Weh: *Prawo GG*, B 701, s. 2.

⁸³ Ibidem, B 702, s. 1.

⁸⁴ C. Madajczyk: *Polityka III Rzeszy...* T. 1, s. 307.

⁸⁵ Ibidem, s. 326.

mordowaniu ich rodziców, wywożono do Niemiec i umieszczano w rodzinach niemieckich, zatajając całkowicie ich polskie pochodzenie⁸⁶.

Za instytucję, która była przeszkodą w realizacji polityki germanizacyjnej, uważany był Kościół Katolicki, jako ostoja polskości. Został on poddany różnorodnym prześladowaniom. I tak zabroniono przyjmowania do seminariów duchownych nowych alumnów. Zakazano jakichkolwiek praktyk religijnych poza murami świątyń. Zmniejszono istotnie liczbę świąt. Duchownych za udział w ruchu oporu, za ukrywanie Żydów czy udzielanie im jakiegokolwiek pomocy skazywano na śmierć lub kierowano do obozów koncentracyjnych⁸⁷.

Podsumowanie

Prawo niemieckie, jakie obowiązywało w GG, czyli satelickim państwie niemieckim zorganizowanym dla Polaków, nie spełniało żadnych standardów prawa, jakie obowiązują we współczesnym świecie. Było to prawo ze wszech miar haniebne oraz w swej istocie zbrodnicze⁸⁸. Współczesne prawo ma także na celu pełnienie funkcji gwarancyjnej w sferze wolności. Funkcja ta polega na zapewnieniu sfery indywidualnej wolności, chronionej przed agresją innych osób, w tym także przed władzą państwową. Niczego takiego w GG nie znano. W ogóle w systemie prawnym nie istniała kategoria prawna obywatela. Pozycja prawna ludności polskiej, ukraińskiej czy żydowskiej przypominała kategorię poddanych, znaną z czasów średniowiecza. Nawiasem mówiąc, w okresie średniowiecza położenie prawne mieszkańców każdego z istniejących wówczas państw było zdecydowanie bardziej ludzkie, niż to miało miejsce w czasie drugiej wojny światowej na ziemiach polskich. Prawo GG to szczególne doświadczenie historyczne, o którym nie powinno się zapominać.

⁸⁶ Ibidem, s. 260; E. Żebrowska-Żolinas: *Polityka eksterminacyjna okupanta hitlerowskiego na Zamojszczyźnie*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2001, nr 17, s. 213—229.

⁸⁷ *Prześladowanie polskiego Kościoła katolickiego w czasie okupacji niemieckiej*. https://pl.wikipedia.org/wiki/Prze%C5%9B%C5%82adowanie_polskiego_Ko%C5%9Bcio%C5%82a_katolickiego_w_czasie_okupacji_niemieckiej [dostęp: 12.03.2019].

⁸⁸ W. Uruszczak: *Dziedzictwo prawne XX wieku oczami historyka prawa. Prawo obce, własne, prawe i haniebne*. W: *Dziedzictwo prawne XX wieku. Księga Pamiątkowa z okazji 150-lecia Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków 2001, s. 85—106.

Bibliografia

Akty normatywne

- Drugie postanowienie wykonawcze do rozporządzenia z dnia 26.10.1939 r. o wprowadzeniu przymusu pracy dla ludności żydowskiej Generalnego Gubernatorstwa.
- Pierwsze postanowienie wykonawcze do rozporządzenia z dnia 8.03.1940 r. o działalności kulturalnej w Generalnym Gubernatorstwie.
- Rozporządzenie Naczelnego Dowódcy Wojska o posiadaniu broni z dnia 12.09.1939 r. (Dziennik Rozporządzeń dla obszarów okupowanych w Polsce 1939).
- Rozporządzenie o bezpieczeństwie i porządku w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 26.10.1939 r.
- Rozporządzenie o dzielnicy żydowskiej w Warschau (Warszawie) z dnia 19.04.1941 r.
- Rozporządzenie o gospodarce zbożem w roku gospodarczym 1940/1941 z dnia 1.08.1940 r.
- Rozporządzenie o konfiskacie zakładów, urzędzeń i przedmiotów służących do wyrobu i przerobu ropy naftowej i gazu ziemnego z dnia 27.06.1940 r.
- Rozporządzenie o służbie budowlanej w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 1.12.1940 r.
- Rozporządzenie o szkolnictwie zawodowo-kształcącym w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 29.04.1941 r.
- Rozporządzenie o szkołach prywatnych w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 12.04.1940 r.
- Rozporządzenie o używaniu byłych polskich godeł w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 8.03.1940 r.
- Rozporządzenie o wprowadzeniu obowiązku pracy dla polskiej ludności Generalnego Gubernatorstwa z dnia 26.10.1939 r.
- Trzecie rozporządzenie o odbudowie Administracji Generalnego Gubernatorstwa (Organizacja Rządu Generalnego Gubernatorstwa) z dnia 16.03.1941 r.

Źródła

- „Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die Besetzten Polnischen Gebiete” [„Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla Okupowanych Polskich Obszarów”]. Hrsg. vom Amt des Generalgouverneurs 1939—1940.
- „Verordnungsblatt für das Generalgouvernement” [„Dziennik Rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa”]. Hrsg. von der Abteilung Gesetzgebung im Amt des Generalgouverneurs 1940—1943.

Literatura

- Albert Z.: *Każń profesorów lwowskich — lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty zebrane i oprac. przez Zygmunta Alberta*. Wrocław 1989.
- Browning Ch.: *Die Entfesselung der „Endlösung“*. Nationalsozialistische Judenpolitik 1939—1942. München 2003.
- Das Deutsche Generalgouvernement Polen*. Hrsg. M. du Prel. Würzburg 1942.
- Das Generalgouvernement. Seine Verwaltung und seine Wirtschaft*. Hrsg. J. Bühler. Krakau 1943.
- Documenta Occupationis*. T. 6: *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce: wybór dokumentów*. Cz. 2: *Generalna Gubernia: wybór dokumentów i próba syntezy*. K.M. Pospieszalski. Instytut Zachodni. Poznań 1958.
- Gwiazdomorski J.: *Wspomnienia z Sachsenhausen. Dzieje uwięzienia profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 6 XI 1939—9 II 1940*. Kraków 1964.
- Haar I.: *Polityka ludnościowa w Generalnym Gubernatorstwie: polityka narodowościowa wobec Żydów i polityka osadnictwa a inicjatywy regionalne i centralne*. „Pamięć i Sprawiedliwość” 2009, T. 8, nr 1 (14).
- Hempel A.: *Policja granatowa w okupacyjnym systemie administracyjnym Generalnego Gubernatorstwa: 1939—1945*. Warszawa 1987.
- Leszczyński J.: *Funkcje prawa — realne lub założone następstwa działania prawa*. *Wielka Encyklopedia Prawa*. Red. E. Smoktunowicz [et al.]. Białystok—Warszawa 2000.
- Łuczak C.: *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*. Poznań 1979.
- Madajczyk C.: *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*. T. 1. Warszawa 1970.
- Madajczyk C.: *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*. T. 2. Warszawa 1970.
- Mączyński M.: *Organizacyjno-prawne aspekty funkcjonowania administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego dla zajętych obszarów polskich w latach 1939—1945 ze szczególnym uwzględnieniem Krakowa jako stolicy Generalnego Gubernatorstwa*. Kraków 2012.
- Mielnik H.: *Organizacja i funkcjonowanie administracji szkolnictwa w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939—1945*. W: *Prawo i edukacja na przestrzeni wieków*. Red. J. Pokoj, D. Szczepaniak. Kraków 2018.
- Mineau A.: *Operation Barbarossa: Ideology and Ethics Against Human Dignity*. Amsterdam—Nowy Jork 2004.
- Motyka G.: *Wołyń '43*. Kraków 2016.
- Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939—1945*. Warszawa 1970.
- Roeger M.: *Wojenne związki: Polki i Niemcy podczas okupacji*. Warszawa 2016.
- Rusiński W.: *Położenie robotników polskich w czasie wojny 1939—1945 na terenie Rzeszy i „Obszarów Wcielonych”*. Cz. I i II. Poznań 1950—1955.
- Salmonowicz S.: *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów walki cywilnej 1939—1945*. Warszawa 1994.
- Salmonowicz S.: *Węzłowe problemy polskiego państwa podziemnego lat 1939—1945*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, T. 53, z. 2.

- Salmonowicz S., Ney-Krwawicz M., Górski G.: *Polskie Państwo Podziemne — Polish Underground State*. Warszawa 1999.
- Szatkowski W.: *Goralenvolk. Historia zdrady*. Zakopane 2012.
- Urbańczyk S.: *Uniwersytet za koleczastym drutem (Sachsenhausen-Dachau)*. Kraków 1969.
- Uruszczak W.: *Dziedzictwo prawne XX wieku oczami historyka prawa. Prawo obce, własne, prawe i haniebne*. W: *Dziedzictwo prawne XX wieku. Księga Pamiątkowa z okazji 150-lecia Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków 2001.
- Uruszczak W.: *Funkcje prawa w świetle księgi sądowej wsi Krowodrza z XVIII wieku [w druku]*.
- Uzarczyk K.: *Podstawy ideologiczne higieny ras i ich realizacja na przykładzie Śląska w latach 1924—1944*. Toruń 2002.
- Vetera novis augere*. T. 1—2. Kraków 2010.
- Weh A.: *Prawo Generalnego Gubernatorstwa w układzie rzeczowym z objaśnieniami i szczegółowym skorowidzem*. Trzecie zupełnie nowo opracowane wydanie. Krakau 1941.
- Wesel U.: *Geschichte des Rechts. Von den GriechenbiszumVertrag von Lissabon*. München 2010.
- Wrzyszczyk A.: *Hierarchia aktów prawnych wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939—1945*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22.
- Wrzyszczyk A.: *Okupacyjne sądownictwo niemieckie w Generalnym Gubernatorstwie 1939—1945. Organizacja i funkcjonowanie*. Lublin 2008.
- Wrzyszczyk A.: *Tworzenie okupacyjnego wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939—1940*. „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2003, T. 8.
- Żebrowska-Żolinas E.: *Polityka eksterminacyjna okupanta hitlerowskiego na Załoźcach*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2001, nr 17.

Źródła internetowe

- https://de.wikipedia.org/wiki/Recht#Funktionen_des_Rechts [dostęp: 6.02.2019].
- <https://pl.wikipedia.org/wiki/Auschwitz-Birkenau> [dostęp: 12.03.2019].
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Generalne_Gubernatorstwo [dostęp: 9.03.2019].
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Prze%C5%9Bladowanie_polskiego_Ko%C5%9Bcio%C5%82a_katolickiego_w_czasie_okupacji_niemieckiej [dostęp: 12.03.2019].
- www.superprof.fr/ressources/scolaire/droit/cours-droit/1ere-stmg-droit/utilisation-justice-societe.html [dostęp: 5.02.2019].

Perverse Funktionen des deutschen „Rechts“ im Generalgouvernement (1939—1945)

Schlüsselwörter: Polen unter deutscher Besatzung (1939—1945), Generalgouvernement (1939—1945), Hans Frank, deutsches Recht, Rechtsfunktionen, Rechtsfunktionen im Generalgouvernement

Zusammenfassung: Unter dem Begriff der Rechtsfunktion sind die Auswirkungen zu verstehen, die sich aus der Anwendung des Rechts in verschiedenen Bereichen des sozialen, wirtschaftlichen, politischen oder kulturellen Lebens ergeben. Dazu gehören insbesondere: Ordnungsfunktion (regulierende, stabilisierende Funktion); Befriedungsfunktion (friedensstiftende Funktion) bzw. wertbildende Funktion (auch kulturbildend genannt). Ziel des Artikels ist es, die Funktionen des deutschen Rechts darzustellen, das in den Jahren 1939—1945 im Generalgouvernement galt. Dies war ein dem Dritten Reich unterstellter Quasi-Staat, der aus den Resten polnischer Gebiete gebildet wurde, die nach der Aufteilung des Gebiets der Republik Polen zwischen Deutschland und Sowjetrußland sowie anschließend nach der Annexion der Gebiete von Großpolen, Oberschlesien, Teschner Schlesien und Pommern durch das Dritte Reich übrig blieben. Dieser Staat entstand durch das Dekret des Führers und Reichskanzlers Adolf Hitler vom 12. Oktober 1939, unterlag vollständig der Hoheit des Dritten Reiches und wurde durch die Zivilbehörden verwaltet, die durch die Regierung in Berlin ernannt wurden. Die Hauptstadt des Generalgouvernements war die Stadt Krakau. Der Generalgouverneur wurde nach Hitlers Willen Hans Frank, Präsident der deutschen Rechtsakademie. Er war direkt dem Reichsführer unterstellt. Seine Befugnisse umfassten „alle Bereiche der Verwaltung“, darunter auch die Gesetzgebung durch Verordnungen und Anordnungen.

Die Rechtsfunktionen des Generalgouvernements ergaben sich aus den politischen Zielen, die die Behörden des Dritten Reiches mit dem besetzten Gebiet und der dort lebenden Bevölkerung verbanden. Gemeint waren die Funktionen von: öffentlichem Terror (Megarepression), Segregation der Bevölkerung durch Anwendung rassistischer Gesetze, Legitimation der Macht ausschließlich aufgrund der Gewalt und des Willens von Adolf Hitler. Von besonderer Bedeutung war die Funktion der Elimination zahlreicher Kategorien von Menschen, die wegen Rasse als schlechter (Untermenschen) betrachtet wurden, wobei die deutsche Staatsangehörigkeit als „Herren“ bevorzugt wurde. Die am stärksten diskriminierte Personengruppe waren Juden. Eine Reihe von Rechtsakten erfüllte die Funktionen der Ausbeutung, Enteignung und Ausrottung durch auf Anordnung der Behörden durchgeführte Massenmorde im Rahmen von zahlreichen Aktionen wie *Generalplan Ost* oder *Endlösung der Judenfrage*. Im Fazit wurde hervorgehoben, dass das deutsche Recht im Generalgouvernement ein schändliches Recht war und seine Funktionen unerhört pervers waren.

Perverse functions of German “law” in the General Government (1939—1945)

Keywords: Poland under German occupation (1939—1945), General Government (1939—1945), Hans Frank, German law, functions of law, functions of law in General Government

Summary: The concept of the function of law means the effects of the application of law in various areas of social, economic, political or cultural life. These are in particular the following functions: orderly (regulatory, stabilising), pacifying (peace-creating), and value-creating, also called culture-creating. The aim of the article is to show the function of German law which was in force in the General Government in 1939—1945. It was a quasi-state subordinated to the Third German Reich, formed from the remnants of the Polish lands which remained after the division of the territory of Poland between Germany and Soviet Russia, and then the annexation by the Third Reich of the lands of Wielkopolska, Upper Silesia, Cieszyn Silesia and Pomerania. The country was founded by the decree of the Führer and Reich Chancellor Adolf Hitler of 12 October 1939. It was completely subjected to the sovereignty of the Third Reich and administered by civil authorities established by the government in Berlin. The capital of the General Government was the city of Cracow. The general governor of Hitler’s will was Hans Frank, president of the German Academy of Law. He was directly subordinated to the Führer of the Reich. The scope of his authority covered “all areas of administration,” including law-making by way of regulations and orders.

The functions of the General Government’s law were the result of the political objectives that the Third Reich authorities associated with the occupied territory and the population living there. These were the functions of public terror (mega-repressive), segregation of the population through the application of racist laws, legitimacy of the authorities based solely on the violence and will of Adolf Hitler. The elimination function of many categories of people considered racially inferior (*Untermenschen*) with simultaneous privileging of German nationality as “masters” was particularly significant. The most discriminated category of people were Jews. A number of legal acts performed exploitation, expropriation and extermination functions by collective murders ordered by the authorities as part of a series of actions, such as Generalplan Ost or “The Final Solution to the Jewish Question.” In conclusion it is stated that German law in the General Government was a shameful law, and its functions were grossly perverse.

